

GENEZA „ZEMSTY”

Jakkolwiek nie ulega wątpliwości, że komedię tę pisał Fredro w r. 1833, to jednak pierwszy załazek jej pomysłu rodził się o parę lat wcześniej, prawdopodobnie już w r. 1829, kiedy to młody małżonek-poeta, obejmując w zarząd majątek żony, przeglądał stare akta majątkowe. W posagu bowiem za żoną oprócz kilku wsi i folwarków, stanowiących klucz korczyński, otrzymywał także oprawę prawdziwie godną poety, mianowicie połowę starego **zamczyska w Odrzykoniu**. Wyobraźnię, wrażliwą w równiej mierze na piękno przyrody jak i na romantyczne uroczysko czy ruiny („Kamień nad Liskiem”), pociągało zamczysko samotne, a zaciekawiało zarówno budową, jak i dziwnym sposobem podziału. Tradycja miejscowa i stare akta majątkowe wyjaśniały nowemu dziedzicowi - poecie tę zagadkę i zaspokajały jego ciekawość.

Zamek odrzykoński(...) nosił niegdyś nazwę Kamieniec. Stary, XIV wieku sięgający gród obronny, składał się z dwu części: z zamku niższego (ongis „przygródka”) i zamku wyższego (właściwego „grodu”). Przechodząc drogą zapisów i spadków od rodziny do rodziny (Moskarzewskich, Kamienieckich, Banerów), uległ podziałowi i z początkiem XVII wieku znalazł się w posiadaniu dwu niezgodnych sąsiadów. Zamek wyższy zakupił piniacz szczywany, Jan Skotnicki, na niższym zaś rezydował zawadiacki i dumny panek, Piotr z Dąbrowicy Firlej. Począwszy od roku 1603, przez lat z górą trzydzieści trwały między oboma niezgodnymi sąsiadami ustawiczne waśni, zatargi, procesy. Chodziło im o rzeczy najrozmaitsze, to o kaplicę zamkową i o prawo osadzania kapelana, to o studnię wspólną, o mur graniczny, o wał zamkowy lub o drogę do zamku wyższego. Długoletnie zatargi dwu domów, przeplatane bójkami, szkodami i procesami, skończyły się wreszcie (w r. 1638), podobnie jak w „Zemście”, małżeństwem między wojewodzicem Piotrem Firlejem a kasztelanką Zofią Skotnicką.

Stare, w spleśniałych aktach procesowych zamarte dzieje niezgody sąsiedzkiej posłużyły Fredrze za wątek, z którego wysnuł przedziwne sceny swego arcydzieła. Jeden z aktów procesowych może dać pojęcie, jak ta zamierzchna rzeczywistość życiowa, zamknięta w suchym materiale procesowym, przekształcała się w dzieło sztuki.

(...)

Dzieje zamku odrzykońskiego nasuwały Fredrze nie tylko pomysł komedii opartej na niezgodzie sąsiedzkiej, i postaci dwu przeciwników zawziętych, ale także pomysł wprowadzenia wdowy, nieznużonej w poszukiwaniu męża.

Za prototyp Podstoliny może uchodzić wdowa po Skotnickim Zofia z Bobrku Ligęzianka, która czuć musiała, podobnie jak Podstolina, że „nie mieć męża mocno boli”, skoro miała ochotę oplakać stratę aż trzech małżonków: Kalinowskiego, Skotnickiego i Ostoroga, a każdym razem, wychodząc za mąż za innego, umiała podeprzeć swą intercyzę ślubną sowitym wadium ze strony nowożeńca.

Eugeniusz Kucharski Wstęp da Zemsty, BN nr 32 Kraków 1920

Czy da się obrachować, ile on ocalił ducha polskiego, uczucia polskie-go, myśli polskiej tymi tysiącami wieczorów, podczas których z komedii jego tryskały na wszystkie warstwy społeczeństwa duch, myśl i uczucie polskie!? (...) typy komiczne Fredry jako proste

i ogólne przeżyją nasze pokolenie i nasz wiek może, że za lat dwieście będą u nas tak zrozumiałe; prawdziwe, komiczne jak są dziś, jak po dwustu latach jest dla całego świata Papkin, Orgon.

Stanisław Tarnowski Rozprawy i sprawozdania, Kraków 1896, t . II.